

Het archeologisch onderzoek op de Grote Markt

Nieuwsbrief 3

Inleiding

Het einde van het archeologische onderzoek op de Grote Markt was oorspronkelijk voorzien op 4 augustus 2002.

Op de laatste vrijdag van juli nam de ploeg, die er gedurende negen maanden weer en wind trotseerde, afscheid van 'haar' Markt. Met een hapje, een drankje en een danspasje werd het zware werk van de voorbije maanden weggefeest.

De archeo-ploeg neemt feestelijk afscheid van 'haar' Grote Markt

Gelukkig begon de aannemer van 'het echte graafwerk' niet op de afgesproken datum, maar pas half september, zodat de archeologen toch nog even extra tijd hadden om verder te graven. Dat dit nuttig was, mag blijken uit de ontdekkingen die de - gehalveerde - ploeg in de loop van deze maand nog deed.

Kuil in vierde kwadrant

In het vierde kwadrant werd naast verkleuringen van paalsporen nog een reusachtige zwarte kuil geregistreerd waarin zich sporen van markt- en ambachtelijke activiteiten uit de 14de eeuw of vroeger bevonden.

Na het beëindigen van het onderzoek van het vierde kwadrant werd nog een poos intensief gegraven in de buurt van 'Het Steen' waar twee 13de- of 14de-eeuwse beerputten voor een aanzienlijk aantal interessante vondsten zorgden.

Een eindje verder kwamen nog eens twee beerputten aan het licht die echter amper materiaal opleverden.

Eén van de beerputten aan 'het Steen' met houtresten

Ook voor het onderzoek van de 15de-eeuwse waterput bleek er toen nog voldoende tijd. Met een opblaasbaar bootje dook een dappere de put in om van binnenuit de baksteenconstructie, de overgang van de bakstenen structuur naar het zandstenen gewelf en het gewelf van de waterput te tekenen.

Vanuit een bootje werd het metselwerk aan de binnenzijde van de waterput ingetekend.

Daarna kregen de archeologen nog van 15 oktober tot 15 november de tijd om onderzoek te doen voor het postgebouw op de plaats waar later de in- en uitrit van de parking zal komen. Enkele dikke muren kwamen daar aan het licht evenals drie zandstenen zuilbases. Voorlopig kan echter niet uitgemaakt worden bij welk gebouw deze muren of zuilen behoorden, noch hoe oud ze exact zijn.

De snelle opgraving voor het postgebouw: zandstenen en bakstenen keldermuren

De opgraving van de Grote Markt kon rekenen op aardig wat belangstelling van de Mechelse bevolking. En ook vanuit 'het Stadhuis' was er regelmatig vraag naar de laatste nieuwtjes.

Burgemeester Somers onderzoekt de kwaliteit van een middeleeuwse mossel.

Velen vragen zich nu terecht af wat er in de toekomst van deze vondsten overblijft.

Omdat het stadsbestuur een herinnering aan de voormalige Markt wil bewaren, werd begin oktober de intacte achtergevel van 'Het Steen' uitgezaagd, geïnjecteerd, ingepakt en weggehaald. Hij wordt, beschermd voor weer en wind, bewaard tot hij later een nieuwe plek in de parking zal krijgen.

Het voorbereiden van de muur vooraleer hij verhuisd wordt.

Nog tijdens de laatste opgravingsweken nummerde een vrijwilliger alle stenen van de 12de-eeuwse weg die diagonaal over de markt liep. Deze weg zal in de bovenbouw van de heraangelegde Grote Markt opnieuw een plaats krijgen zodat de 21ste-eeuwse Mecheleaar een 12de-eeuws pad zal kunnen belopen.

En uiteraard komt alle kleiner materiaal na reiniging, inventarisatie, studie en restauratie in de archeologische collectie van de Mechelse Musea

Burgemeester Somers, schepen Blavier en adjunct-secretaris Van der Borcht laten zich inlichten over de stand van zaken.

Met engelengeduld worden alle stenen van de middeleeuwse weg genummerd en in kaart gebracht

terecht, waar het tijdelijk en/of permanent in Museum Brusselpoort zal getoond worden. Van 9/11/2002 tot 31/01/2003 werd tijdens de tentoonstelling 'De kers op de taart' reeds een selectie gave 13de- en 14de- eeuwse potten en kruiken in de Brusselpoort tentoongesteld.

Kruiken uit een 14de-eeuwse beerput

Resultaten van de laatste fase van de opgraving

1. Oudste bewoning van de Grote Markt in het vierde kwadrant:

De oriëntering "Befferstaat - Oud Schepenhuis" van de latere marktniveaus (zie vorige nieuwsbrieven) is niet toevallig. Dit mag blijken uit de vondst van karrensporen in het vierde kwadrant, op het oudste niveau, die dezelfde richting hebben als de weg in Doornikse kalksteen. Deze sporen kunnen beschouwd worden als voorlopers van deze weg. Ze dateren vermoedelijk uit de 12de eeuw en kunnen in verband gebracht worden met de grote hoeveelheid paal-gaten ten zuiden hiervan, die behoren tot de oudste bewoningfase op deze plaats.

2. Bij het Steen:

Bij het opbreken van de straten rondom de markt, kwam aan de Befferstraat de rest van het reeds vroeger ontdekte Steen aan het licht. De funderingen van de gelijkvloerse verdieping, die zeer fragmentarisch bewaard waren wegens de aanwezigheid van de grote hoeveelheid nutsleidingen, konden toch nog opgetekend worden. Bij dit gebouw hoorden ook twee, voor archeologen zeer interessante, beerputten die in gebruik waren van 1275 tot 1350. Zij sluiten aan bij de eerste bouwphase van het Steen. Iets ver-

Overzicht grondplan Steen met twee gemetste beerputten.

derop werden nog twee andere beerputten, uit latere fasen, aangetroffen. In de kelder van het Steen werd de vloer uitgekregen, om tien cm dieper een andere vloer (in keperverband) te ontdekken. Het is dus duidelijk dat dit gebouw in de loop van zijn bestaan verschillende verbouwingen heeft gekend.

3. Het vervolg van de Koestraat (huidige Frederik de Merodestraat):

Hoewel de historici meenden dat er vóór de aanleg van de markt een huizenblok op de lijn Bruul - Standonckstraat werd afgebroken, kon hier archeologisch niets van vastgesteld worden. Aan de westkant van de markt werd daarentegen wel een rij huisjes aangetroffen, daterend uit de 13de-14de eeuw. De Frederik de Merodestraat liep dus wellicht verder tot aan Den Beyaert (huidig postgebouw). Het gaat hier om een dubbele rij éénkamerwoningen met bakstenen fundering en lemen bovenbouw. Binnenin deze

huisjes werden eenvoudige ambachtelijke inrichtingen (o.a. voor metaalbewerking) teruggevonden. Op het einde van deze straat, en dus tegenover Den Beyaert, werd een grote kelder in natuursteen en baksteen ontdekt die wellicht hoorde bij een belangrijk gebouw waarover echter in tegenstelling tot het Steen, historisch niets geweten is.

Overzicht muren en vloertjes in het verlengde van de Frederik de Merodestraat

4. De straatkelder

Aangezien de 17de-eeuwse straatkelder bij het huis Grote Markt 14 niet bewaard zou worden, werd besloten om het gewelf en de 20ste-eeuwse vulling er machinaal uit te halen. Hierdoor kon het interieur van de kelder opgetekend worden. Deze kelder had een verlaagd tongewelf en was met uitzondering van een middenpad langs beide zijden onderverdeeld door middel van tussenschotten. Het eerder genoemde trapgat bleek uiteindelijk een keldergat te zijn met een langs binnen afsluitbare opening (met luik). Van de oorspronkelijke kelder rest nu nog slechts de helft die bij het huis aansluit.

5. IJzertijd en recente periode

De opgraving van de Grote Markt heeft niet alleen veel gegevens opgeleverd over de laatmiddeleeuwse periode. Ook werden er mogelijk twee greppels uit de IJzertijd (750/700 voor Christus tot Romeinse verovering) opgegraven. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen wanneer ze juist kunnen gedateerd worden.

Ook recente sporen werden niet genegeerd. Zo werd een riool uit het midden van de 19de eeuw opgegraven, die heel wat aardewerk, glas en pijpen opleverde.

Nu de opgraving van de Grote Markt voltooid is, begint het werk pas echt. Alle vondsten moeten gewassen en genummerd worden, alle zeefstalen worden gespoeld...

Wat zeker niet mag onderschat worden is het archiefonderzoek dat de archeologen moet helpen bij het situeren van hun vondsten. Er ligt dus nog voor vele jaren studiewerk klaar en ondertussen werd ook al begonnen met het opgraven van de Veemarkt wat mogelijk nog extra gegevens oplevert over het vroege verleden van Mechelen.

Straatkelder met verlaagd tongewelf, keldergat (toegemetst) en verdeling van middenruimte door middel van tussenschotten.

Chronologie van de structurele vondsten op de Grote Markt

(blauw worden een aantal gekende gegevens vermeld om de vondsten duidelijker in hun tijdsbeeld te plaatsen)

750/700 v. C.-50 v.C. (IJzertijd): greppels

1125-1175: eerste omwalling hoge oever van de Dijle (site Lamot)

Vóór 1200: houten woningen en een karrenspoor van noordoost naar zuidwest.

ca. 1200: parallel aan een weg in Doornikse kalksteen (noordoost-zuidwest) bevindt zich een marktplein. Aan weerszijden worden resten van ambachtelijke activiteiten gevonden.

ca. 1200: Fonteinbrug (Bruul)

13de eeuw: Grootbrug en Kraanbrug

13de eeuw: Den Beyaert (huidig postgebouw)

1200-1230: begin bouw Sint-Romboutskerk

1200 - 1250: een imposant gebouw op grondbogen, omgeven met een palissade siert de westkant van de markt.

1250-1300: bouw van de tweede omwalling met o.a. Brusselpoort

1288: eerste vermelding Schepenhuis

1301: eerste Charter voor de stad Mechelen

1250 - 1350: de weg in Doornikse kalksteen is vervangen door een weg in zandsteen.

De huidige Frederik de Merodestraat liep tot aan den Beyaert. Aan het andere einde bevindt zich een stenen gebouw of Steen.

1311-1326: bouw lakenhalle (rechtergedeelte huidige stadhuis)

1342: grote brand van Mechelen

ca. 1350: het Steen en het vervolg van de huidige Frederik de Merodestraat worden afgebroken.

1350 - 1450: op de plaats van het Steen wordt een nieuw gebouw opgetrokken.

1450 - 1547: in het midden van de markt bevindt zich een houten halle en een openbare waterput.

1507: Margaretha van Oostenrijk richt haar hof in te Mechelen aan de Keizerstraat

1525: gedeelte halle afgebroken; start bouw nieuw paleis voor Grote Raad naar plannen van Rombout II Keldermans

1547: stopzetten bouw paleis

1547 - voor 1576: in het centrum van de markt bevindt zich een houten halle met bakstenen funderingen voor de dragende palen.

1600 - 1700: aan de voorzijde van een aantal woningen aan de grote Markt worden straatkelders gebouwd. Het marktplein is leeg, op de waterput, tijdelijke marktkramen en tribunes na.

1700 - 1900: Het marktplein is leeg, op tijdelijke marktkramen en tribunes na.

De waterput blijft nog lange tijd in gebruik, maar vanaf nu met een pomp om het water omhoog te halen.

1849: inhuldiging standbeeld Margaretha van Oostenrijk

Na het opgraven: zeven en spoelen van het materiaal

In tegenstelling tot wat de meeste mensen denken, houdt een archeologisch onderzoek niet op na het terreinwerk: vooraleer de archeologen kunnen overgaan tot het in elkaar passen van alle stukjes informatie, moeten nog vele duizenden liters grond - verzameld op verschillende plaatsen op de Grote Markt - in detail onderzocht worden door ze te **zeven** en/of te **spoelen**. Zeefstalen worden niet enkel genomen omdat het inzamelen van materiaal bemoeilijkt kan worden door slechte weersomstandigheden (hoe vind je een munt of teerling terug in een kruiwagen vol slijk?) maar vooral omdat we ook graag de allerkleinste botanische (zaden, pitten) en dierlijke (visgraten, botjes van kleine zoogdieren) resten willen bestuderen. Het zijn namelijk juist die kleine dingen die ons kunnen vertellen hoe de omgeving er op een bepaald moment uit zag en wat er op het dagelijks menu stond in een bepaalde periode.

Massa's zeefstalen staan te wachten tot ze gepoeld en gezeefd worden.

De inhoud van de twee beerputten die naast het Steen werden gevonden, wordt nu nagenoeg volledig gezeefd - een werk van lange adem - en wij hopen u binnenkort te kunnen vertellen wat de bewoners toen zoal voorgeschoteld kregen. Kippenboutjes? Haring of pladijs? Of moesten ze het stellen met hompen brood met kersenjam?

Hoe verloopt het zeven of spoelen in de praktijk? Men bepaalt eerst het aantal liters grond van één context (bijvoorbeeld inhoud van een afvalkuiltje: 300 l) en verdeelt deze vervolgens over de spoelbakken met zeef met maaswijdte 0,5 mm, 2 mm en 4 mm. Hoeveel water nodig is en hoe hard de waterstraal moet zijn, hangt af van de soort grond: zand spoelt veel gemakkelijker door dan beer!

Op de zeef met de kleinste maaswijdte (0,5 mm) blijft logischerwijs het meeste residu liggen. Het residu is het geheel van steentjes, scherven, zaadjes, pitten, botjes en vele andere resten die niet door 'de mazen van het net kunnen glippen' (letterlijk!). Dit wordt vervolgens gesorteerd en door specialisten bestudeerd (keramiek door de archeoloog, dierlijke resten door de archeozoöloog,...)

Om het nut van zeefstalen te bewijzen hoeven we zelfs niet te wachten op de eerste resultaten van het archeozoologisch en archeobotanisch onderzoek:

tot nu toe werden door het spoelen niet minder dan 120 dobbelsteentjes gerecupereerd uit harde, compacte klompen beer!

Frank en Fons spoelen de zeefstalen.

Het Steen: gevangenis of goktempel?

In de vorige nieuwsbrief werden reeds een aantal opmerkelijke vondsten, waaronder 2 dobbelsteentjes uit de dertiende eeuw, in detail besproken. Nu, een aantal maanden en vele zeefstalen verder, kunnen wij melden dat de collectie teerlingen aanzienlijk uitgebreid is: in één van de beerputten bij het Steen zaten niet minder dan 120 teerlingen. Dit is een primeur voor Vlaanderen! Het aantal kan bovendien nog oplopen aangezien het spoelen van de inhoud van de beerput nog volop aan de gang is.

Alle dobbelsteentjes zijn uit been gemaakt en dateren uit de 15de eeuw. De vorm varieert van kubus- tot balkvormig, en één teerling heeft als basisvorm een ruit. De kleinste dobbelsteen meet ca. 4mm op 4mm op 4mm en de grootste ca. 9mm op 9 mm op 9 mm. Alle ogen zijn door middel van een fijne boor aangebracht; blijkbaar was boren op zo'n klein voorwerp geen sinecure want op verschillende teerlingen staan de ogen niet volledig symmetrisch.

De dobbelsteentjes kunnen, op basis van het voorkomen van het aantal ogen en de plaatsing ervan, in verschillende categorieën onderverdeeld worden: het meest voorkomend zijn de combinaties 1-2, 3-4 en 5-6. Er zijn ook even (2-2, 4-4 en 6-6), oneven (1-1, 3-3 en 5-5) combinaties en 'moderne' teerlingen (de som van de tegenoverliggende getallen is telkens 7, net zoals de dobbelstenen nu: 1-6, 2-5 en 3-4). Eén teerling is nooit afgewerkt geraakt: verschillende kanten bleven blanco. Een ander is doormidden geboord, mogelijk werd hij als amulet of hangertje gebruikt.

Wat is de verklaring voor dit grote aantal dobbelstenen?

Dat dobbelen in de middeleeuwen een erg populair tijdverdrijf was, wisten we al langer. Het voorkomen van teerlingen op zich is dus niet zo bijzonder; wél markant is de vindplaats: zoveel steentjes verspreid over een bijna 2m diepe beerput. Het ziet er naar uit dat de teerlingen systematisch gedumpt werden, waarschijnlijk bij controles: omdat dobbelen dikwijls leidde tot schulden en vechtpartijen werden alle dobbelspelen bij wet verboden.

Als de beerput effectief door de gevangenen van het Steen gebruikt werd, dan mogen we er vanuit gaan dat de gedetineerden wat leven in de brouwerij probeerden te brengen door verschillende gokspelen en misschien – toernooien te organiseren. Want we troffen niet enkel dobbelstenen maar ook fragmenten van bakstenen speelborden, houten speelschijven en metalen speelpenningen aan.

Als de cipiers op controle kwamen, gooide men alle belastbare stukken in het toilet of slikte men het bewijsmateriaal (dobbelsteentjes) gewoon door! Of het leven en lijden van een Mechelse middeleeuwer...

Fragmenten bakstenen speelborden en houten speelpenningen

SAMENSTELLING EN TEKSTEN

*Valérie Caulier
Wouter De Maeyer
Lieve Lettany
Liesbeth Troubleyn
Werner Wouters*

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER :

*Lieve Lettany - Stedelijke Musea - 2800 Mechelen
D/2002/0797/003*